

A BAKTALÓRÁNTHÁZI SÍRLELET

A bemutatandó edényeket 1951-ben, épületalapozás közben találták Baktalórántháza község belterületén, Szabó Miklós Kossuth utcai lakos udvarán, a községen végighúzódó homokdomb gerincén.

A találó elbeszélése szerint az edények égett csontokkal és hamuval, egy csomóban voltak. Sajnos, a lelet nem teljes; egy töredékesen előkerült tál darabjait szétszórták. A megmaradt négy edényt 1958 tavaszán szerezte meg a nyíregyházi Jósa András Múzeum.

A leletben az alábbi tárgyak voltak:

1. *Kétfülű urna*. Alsó része gömbölyded, s enyhe tagoltsággal illeszkedik a kissé csonkakúp alakú nyakhoz. Alja profilált. Egyik szalagfüle a nyak és váll találkozásán ül, a másik kissé lentebb. Vállát fültől fülig haladó két vízszintes árkolt vonal között, ékvágásokból alkotott sor díszíti. Innen szakaszosan ismétlődő függőleges árkolt vonalkötegek haladnak le az edény legnagyobb öblösödéséig. Ép. Sárgásbarna. M: 31 cm, szá: 11,1 cm, fá: 9 cm (I. t. 1a—b).
2. *Szélesszájú csupor*. Kissé tölcseres nyaka tagoltan illeszkedik gömbölyded alsó részéhez. Alja profilált. Válla felső részén négy rövid szalagfüle egymással szemben ül. Díszítése fültől fülig húzódó két párhuzamos árkolás között ék alakú bevágásokból alkotott sor. Innen szakaszosan ismétlődő függőleges árkolt vonalkötegek haladnak a legnagyobb öblösödésig. A fülek alatti árkolt vonalköteg fordított V alakban kettéválik. Sárgásbarna. Szájpereme kissé kiegészített. M: 21 cm, szá: 21,5 cm, fá: 8 cm (I. t. 4).
3. *Füles csupor*. Szájpereme enyhén kihajlik, nyaka hengeres. Tagoltan illeszkedő gömbölyű öble nyomott, alja profilált. Szalagfüle a szájperemből indul és a vállra támaszkodik. Díszítése az előbbi edényekével megegyezik. Ép. M: 15,8 cm, szá: 15 cm, fá: 8,3 cm (I. t. 3).
4. *Kis füles bögre*. Alakja az előbbi csuporhoz hasonló, de alja kevésbé profilált, szalagfüle pedig a szájperem fölé emelkedik. Csak szakaszosan ismétlődő árkolt vonalkötegek díszítik. Sárgásbarna, ép. M: 6,3 cm, szá: 15 cm, fá: 8,3 cm (I. t. 2).

Az edényeket egy sír mellékleteinek tekinthetjük.

A lelőhelyen és környékén ezenkívül semmi egyéb leletre nem emlékezett a találó, s a helyszíni szemle során sem figyeltem meg olyan jelenséget, amely telepre engedne következtetni.

Az égett csontok alapján minden valószínűség szerint megállapíthatjuk, hogy Baktalórántházán magányos, hamvasztásos temetkezés került felszínre. Teljes határozottsággal nem tudjuk, hogy urnás volt-e vagy szórt hamvas. Ha hitelt adunk a találónak, akkor urnás temetkezésnek tekinthetjük.

A Jósa András Múzeum régi anyagának átvizsgálása során néhány edénydarabot találtam. Ezek egy nagyobb edényből származnak. Valószínűleg kétfülü, amphoraszerű urna töredékei. Ennek is szakaszosan ismétlődő árkolt vonalkötegekből és vízszintes párhuzamosokkal kísért benyomott körökből álló díszítése van. Az edény alakja és díszítése hasonló a baktalórántházi urnához (II. t. 1a—c). Az edény töredékeit Nyíregyházán, a Morgó-temető területén találták. Ezen a lelőhelyen az újkőkortól a késővaskorig bezárólag csaknem szakadatlan a települések és temetkezések egymásutánja. Az előkerült leletek — sajnos — elválaszthatatlanul összekeveredtek a Saári-féle gyűjteményben. Így az ismertetett urnatöredékek korát csak a baktalórántházi sírlelet alapján tudjuk meghatározni.

Szabolcs megye területéről lelőhely közelebbi meghatározása nélkül őriz egy edényt a Jósa András Múzeum, amelynek alakja és díszítése közel áll a baktalórántházi sírlelet 2. sz. edényéhez.

Szélesszájú, nagy csupor, tölcséres nyakkal, tagoltan illeszkedő gömbölyded alsó résszel. Alja profilált. A nyakhajlásban egymással szemben két rövid szalagfül, a fülek között pedig hasonló magasságban egymással szemben 2—2 kicsi bütyök ül. Az edény nyakát fültől fülig futó mélyített vonal, s abból lefutó szakaszosan ismétlődő árkolt vonalkötegek díszítik. Ragasztott, szürke. M : 25 cm, szá : 22 cm, fá : 9,8 cm (II. t. 3).

A nyírbátori múzeum is őriz egy bögrét, mely leletsoportunkkal összefüggésbe hozható. Lelőhelye Nyírgyulaj.

Magasfülű, gömbölyű aljú bögre. Nyaka enyhén ívelt, szájereme kissé kihajlik. Vállát két vízszintes árkolt vonal között ék alakú bevágásokból képezett sor díszíti. Ebből szakaszosan ismétlődő függőleges árkolt vonalkötegek futnak le (II. t. 2).

Eddigi ismereteink szerint mindössze ez a néhány edény és urna töredékei tartoznak annak a leletsoportnak a formakincséhez, melyet a baktalórántházi sírlelettel jellemezhetünk.

A leletsoport anyaga kevés, de őskori ismereteink szempontjából mégis fontosnak tekintjük. Olyan vonatkozásokra hívja fel figyelmünket, amelyekre eddig kellő támpontokkal nem rendelkezünk. Ha őskori fejlődésünkre nem is gyakorolt döntő hatást ez az idegenszerű leletanyag, jelenlétével mégis számolnunk kell.

A leletsoport anyaga hazai viszonylatban meglehetősen idegenszerű, párhuzamait alig találjuk meg. Egész őskorunkban mindössze a péceli kultúra leletei között akadnak olyan edények, melyek bizonyos mértékig kapcsolatba hozhatók a baktalórántházi sírlelettel és leletsoporttal. A péceli kultúra összegyűjtött emlékéanyagában mindössze két olyan amphora alakú edényt ismerünk, melyeknek alakja a baktalórántházi urnához hasonló. Mindkettő díszítetlen és elnagyoltabb, mint az említett baktalórántházi urna.¹

Még egy kétfülű amphorát közöl Banner János Somogyvárról. Ennek korát azonban tisztázatlannak tekinti, s valószínű, hogy a péceli kultúrát követő időszakba sorolható.² Eszerint az amphoraszerű edényalak a vállon két füllel, előfordul ugyan a péceli kultúrában, de nem gyakori.

Nem ismerünk párhuzamot a péceli kultúrában sem a tölcséres szájú, sem az egyfülű csuporhoz. Egyetlen edényt közöl ugyan Banner János a péceli

¹ Banner J. : Die Pécel Kultur. AH 35 (1956) I. t. 7, XXVIII. t. 14.

² Uo. IX. t. 3.

kultúra leletei között, mely alak és díszítés alapján a baktalórántházi egyfűlű csuporhoz közel áll: enyhén kihajló szájú, hengeres nyakú edény. Erős töréssel illeszkedő nyomott, kettős csonkakúp alakú alsó része van. Szalagfüle a szájpereimből indul és a vállra támaszkodik. Díszítése a vállán szakaszosan ismétlődő függőleges vonalkötegekből, s az ezeket kísérő beszurkált pontdíszből áll.³

Az edény lelőhelye Baks. Szórványos lelet. Anyaga, készítési technikája, alakja és díszítése alapján, a baktalórántházi leletek ismeretében, inkább ehhez a leletcsoporthoz kapcsolódik, mint a péceli kultúrához. A baktalórántházi leletcsoport és a péceli kultúra között fennálló bizonyos rokonság miatt lehetett ezt az egyedüli leletet a péceli jellegű edények közé besorolni.

A magasfűlű kis bögre az egyetlen edényalak, melyhez számos hasonlót találunk a péceli kultúrában. Ezek díszítése azonban eltérő, mert felületüket teljesen elborítja az árkolás.⁴

Ha a díszítést is figyelembe vesszük, több hasonlóságot találunk a péceli kultúra és a baktalórántházi leletcsoport között.

A baktalórántházi leletek fő díszítőelemei az ék alakú bevágások, ill. beszurkált pontok és szakaszosan ismétlődő függőleges árkolt vonalkötegek.

Az ék alakú bevágásokból alkotott díszítés gyakori és jellegzetes a péceli kultúra edényein. Leginkább önmagában díszíti az edényeket, vízszintes és függőleges sorokat alkotva.⁵ Egy esetben — éppen a névadó lelőhelyen — a vízszintes ékvágásos dísz függőleges árkolt vonalkötegekkel kapcsolódik.⁶ Ózdon a vízszintes ékvágásokból képzett sorhoz szakaszosan ismétlődő függőleges létraszerű díszek kapcsolódnak.⁷

A baktalórántházi edények díszítő motívuma, azzal a különbséggel, hogy az ék alakú bevágásokat helyenként beszúrt pontok helyettesítik, s ezek társulnak a függőleges vonalkötegekkel, igen gyakori a péceli kultúrában.⁸ A szakaszosan ismétlődő függőleges árkolt vonalkötegek leggyakrabban önmagukban díszítik a péceli kultúra edényeit.⁹

Ezt a szakaszosan ismétlődő árkolt vonalköteg díszítést határozottan meg kell különböztetnünk a péceli típusú korsók egész felületét elborító jellegzetes árkolt, bordával tagolt díszítésmódjától, mely utóbbinak egészen más a gyökere. Éppen a két díszítési mód összekeveréséből adódott, hogy a kutatók az árkolt-bordás díszítés eredetét hazánktól hol északra, hol délre keresték.¹⁰

Az ismertetett párhuzamok alapján világos, hogy a péceli kultúra és a baktalórántházi leletcsoport edénydíszítésében igen sok a közös rokonvonás. Az edényformák hasonlósága sokkal kisebbmértvű. Így a közös díszítő elemek lényegében eltérő alakú edényeken jelennek meg.

A rokonvonások tisztázásánál meg kell állapítanunk, hogy a péceli kultúra hatása nyilvánul-e meg a baktalórántházi leleteknél, vagy mindkét leletcsoportban egymástól függetlenül érvényesülő hatásokat láthatunk, melyek közös tőről fakadtak.

³ Uo. LVIII. t. 8.

⁴ Uo. IX. t. 12–13, 15., X. t. 4., XXIII. t. 2., 34, XXV. t. 5., 32, LXXVIII. t. 3.

⁵ Uo. XIII. t. 26, XIV. t. 13, 19, XXVI. t. 21, XLII. t. 10, LII. t. 14 stb.

⁶ Uo. XXX. t. 2.

⁷ Uo. LXXI. t. 5.

⁸ Uo. XIV. t. 26, XXXIV. t. 22, 26, LXI. t. 2, LXXIX. t. 4.

⁹ Uo. XVII. t. 2, XXV. t. 27, XXX. t. 13, 15–16, XXXIV. t. 20, XLV. t. 8, LXXIX.

t. 39.

¹⁰ Uo. 166, 175. j.

Mint láttuk, hazánkban a péceli kultúra leletein kívül nem találunk párhuzamot a baktalórántházi leletcsoporthoz. Annál feltűnőbb, hogy a Kárpát-medencétől északra egészen messzenyúló kapcsolatot mutathatunk ki. Számos formai és díszítésbeli hasonlóságot figyelhetünk meg, s ezek jellege határozottabban tűnik elénk, mint a péceli kultúra esetében.

Észak-Németország, sőt Dánia megalithikus kerámiájában találunk olyan amphorákat, tölséres szájú edényeket, melyeket a baktalórántházi edényekkel kapcsolatba hozhatunk. A Trichterbecher kultúra legrégebb szakaszának tekintett dolmen-fokozattól a fiatalabb folyosós sírokig egyaránt előfordulnak kétfülű amphorák. Ezek alakja kissé elüt a baktalórántházitól, mert testük többnyire nyomottabb, a két szalagfűl azonban mindig a nyakhajlásban ül.¹¹ Másik közös sajátosság a díszítés motívumában és szerkezetében figyelhető meg. Gyakori díszítésmód a szakaszosan ismétlődő függőleges árkolt vonalkötegek rendszere.¹² Természetesen ennek különböző változatai vannak. Időnként az árkolt vonalkötegeket beszűrt pontdísz kíséri,¹³ máskor vízszintes pontsorból indulnak a vonalkötegek, mint a baktalórántházi és péceli leleteknél.¹⁴ Az árkolt vonalkötegeket többször bordák helyettesítik,¹⁵ vagy két párhuzamos között vízszintes rovátkolások, létraszerű mintát alkotva.¹⁶

Ezekben a megalithikus fázisokban rendkívül gyakori a tölséres szájú csuprok előfordulása,¹⁷ gyakran négy kis füllel a nyak és a váll találkozásánál.¹⁸ Az edényalak és a fülképzés hasonló a baktalórántházi leletcsoport edényeihez. A díszítés ezeknél is hasonló az amphorákhoz.¹⁹

Természetesen a rokonvonásokat közelebb is megtaláljuk, így a Trichterbecher kultúra közép-németországi csoportjainál is, így a baalbergi csoportban. Ebben előfordulnak a baktalórántházinál élesebb törésvonalú, de ugyanúgy kétfülű amphorák.²⁰ Ezek díszítetlenek. A tölséres szájú,²¹ s talán az egyfűlű hengeres nyakú csupor előzményeit is itt figyelhetjük meg először (északabra ez a típus hiányzik), azzal a különbséggel, hogy a fül nem a szájperemből, hanem azalól indul és a hengeres nyak alacsonyabb.²²

Ugyancsak hasonlóságot fedezhetünk fel a salzmündeit²³ és a nosswitzi²⁴ csoport amphoráinál. Az edény törésvonala ezeknél is kissé élesebb, de a fül elhelyezése hasonló, ugyanígy a díszítés szerkezete is. A rovátkolt nyakhajlásból szakaszosan ismétlődve létraszerű karcolt díszítések futnak le a legnagyobb öblösödésig.

¹¹ *Sprockhoff, E.*: Die nordische Megalithkultur. Leipzig, 1938. 34. t. 4, 6–7, 35. t. 7, 11, 40. t. 1, 4, 41. t. 3.

¹² Uo. 34. t. 4.

¹³ Uo. 34. t. 8.

¹⁴ Uo. 41. t. 3.

¹⁵ Uo. 34. t. 6.

¹⁶ Uo. 35. t. 11, 40. t. 1.

¹⁷ Uo. 34. t. 1–3, 35. t. 3–4, 39. t. 1–2, 4–5, 41. t. 2.

¹⁸ Uo. 39. t. 1–2, 4.

¹⁹ Uo. 34. t. 3, 35. t. 3–4, 39. t. 1–2, 5, 41. t. 2.

²⁰ *Grimm, P.*: Die Baalberger Kultur in Mitteldeutschland. Mannus 29 (1937) 163. 8. kép a–d. — *Mildenberger, G.*: Mitteldeutschlands Ur- und Frühgeschichte. Leipzig, 1959. 39, 28. kép 5.

²¹ *Grimm, P.*: i. m. 169, 2. képen számozás nélkül.

²² Uo. 164. 9. kép a–b. — *Mildenberger, G.*: i. m. 39, 28. kép 4.

²³ Uo. 41, 29. kép 1.

²⁴ *Seger, H.*: Die keramischen Stielarten der jüngeren Steinzeit Schlesiens. Schlesiens Vorzeit VII. (1916) 34, 137. kép, 43, 183. kép.

A nosswitzi kerámiában több példányban előfordul a szalagfüles csupor, s ezeknél a szalagfül — hasonlóan a baktalórántházihoz — a szájeremből indul. Díszítésükben az ismert alapmotívumot ismerhetjük fel, de vannak díszítetlen példányok is.²⁵

Bizonyos vonatkozásokat még Lengyelországban is megfigyelhetünk. A tölséres szájú csupor gömbös alsó résszel, beszurkált pont- és szakaszosan ismétlődő árkolt vonaldíszsel, továbbá a nyírgyulajihoz hasonló egyfülű kis bögre vízszintesen beszurkált pontsorról és függőleges árkolással Lengyelországban is előfordul.²⁶

További párhuzamokat keresve a baktalórántházi leletcsoporthoz, hasonlókat találunk Csehország ún. északi kerámiájában. Megvan a kétfülű amphora,²⁷ a tölséres szájú csupor,²⁸ s számos példányban a fülescsupor²⁹ és a kis füles bögre is.³⁰ Feltűnő módon azonban a díszítés lényegében eltérő jellegű. Az alak és díszítés szempontjából leginkább hasonló amphora Bilányban került elő, tölséres szájú csuprok társaságában.³¹

Ausztriában, Burgenlandban az illmitzi sírlelet hasonlóan észak felé, a Trichterbecher kultúra irányába mutat. A baktalórántházi leletcsoporttal azonban nem hozható közvetlen összefüggésbe, mert nagyobbak az eltérő vonások.³²

A Trichterbecher kultúra számos csoportjának óriási elterjedési területén, Dániától Csehországig és Közép-Németországtól Lengyelországig követhetők a baktalórántházi leletcsoport párhuzamai. Hazánkban az egyetlen baksi edényt nem tekintve csak a Nyírségben találjuk meg leleteit, s kisebb jelentőségű párhuzamait a péceli kultúrában. Leletcsoportunk helyi előzménye ismeretlen, de hazánktól délre sem ismerünk hasonló edényeket.

Igen valószínűnek látszik, hogy az „északi” megalithikus, ill. Trichterbecher kultúrának nevezett nagykiterjedésű körrel hozhatjuk közvetlen összefüggésbe a baktalórántházi leletcsoportot, úgyhogy ebben az esetben az északi terület volt a kölcsönző fél.

A péceli kultúra északi összetevőjét igen sokan megemlítik, s nagy összefoglalásában Banner János is megfelelő szerepet tulajdonít az északi kultúrák hatásának.³³ Megemlíthetjük, hogy emellett sokkal jelentősebbnek tartja a déli összetevőket.³⁴ Ezt az álláspontot az új leletek ismeretében ma is elfogadjuk.

²⁵ *Seger, H.*: i. m. 34, 140. kép, 37, 165. kép, 47, 194. kép.

²⁶ *Kozlowski, L.*: *Moldsza Epoka kamienna w Polsce. We Lwowie, 1924. V. t. 3, XIII. t. 2. 4.*

²⁷ *Stocký, A.*: *La Bohême préhistorique I. Prague, 1929. LXXXIV. t. 10, XCII. t. 1, XCIII. t. 32, XCIV. t. 4.*

²⁸ *Uo. LXXXVI. t. 11, XCVIII. t. 15, CIII. t. 3.*

²⁹ *Uo. LXXXII. t. 4, XCIII. t. 16, XCVI. t. 3. — Azamit, J.*: *Prispevky ke studiu nasi keramiu nordické. PA XXVII (1915) 79, 24. kép. — Neustupný, J.*: *Ein Grab der böhmischen nordischen Kultur in Dolni Chabry. PA XXXVIII (1932) 43—44, 27. kép. — Hájek, L.*: *Ein Skelettgrab der böhmischen „nordischen Kultur“ in Podobanka. PA XXX (1934—35) 91. kép.*

³⁰ *Stocký, A.*: i. m. CIV. t. 16, 18.

³¹ Közöletlen a kolini múzeumban. Említi *Stiková, E.*: *K problematice trideni Ceskeho eneolitu. PA XLVI (1955) 34, a 4256. leltári számú amphora. — Dvořák, F.*: *Pravěk Kolínska a Kouřimska. Kolin, 1936. 32. 6. kép 1.*

³² *Pittioni, R.*: *Beiträge zur Urgeschichte der Landschaft Burgenland. Wien, 1941. I. t. 1. kép.*

³³ *Banner J.*: i. m. 155—156, 174—176.

³⁴ *Uo. 180—182.*

Elég legyen itt csak az ózdi létradisztes töredékek³⁵ és a megfelelő észak-németországi,³⁶ nosswitzi³⁷ és salzmündei³⁸ leletek rokonságára hivatkozni, amikor is ezeket feltétlenül északi eredetűnek kell tekintenünk.

A baktalórántházi leletcsoportban az „északi” jelleg határozottabban nyilvánul meg, mint a péceli kultúrában, hiszen eddig ismert egész formakincs a Trichterbecher kultúra területére vezethető vissza.

A kapcsolat mikéntjére sajnos nincs elég adatunk. Hogy ez csak egy irányú hatás volt-e, vagy az anyagi javak kölcsönös cseréjének az eredménye, vagy kisebb csoportok közvetlen beszivárgása, azt a leletek hézagos volta miatt jelenleg még nem tudjuk eldönteni.

Az összefüggéseknek kölcsönösnek kellett lenniük. Erre mutat az említett északról délre irányuló, Észak-Németország—Salzmünde—Nosswitz—Ózd irányon kívül a salzmündei leletek között előforduló déli eredetű kacsá alakú aszkosz-edény³⁹ és az ezen a területen fellépő kisállat-plasztika.⁴⁰ Ezek északra kerülése hazánkon keresztül képzelhető el. A neolitikumunkra és rézkorunk korábbi szakaszaira jellemző csőtálpas tál is a Kárpát-medencén keresztül jutott el már korábban messze északra.⁴¹

A kapcsolat útvonala is bizonytalan egyelőre. A kérdés megítélésénél figyelembe kell vennünk, hogy a baktalórántházi leletcsoport leleteit az ország északkeleti részén találjuk meg, s ezt nem tulajdoníthatjuk a véletlennek. Csehország felől hiányoznak az összekötő láncszemek, a Dunántúlról sem ismerünk leleteket.

A hazánkhoz legközelebb talált illmitzi sírleletet sem tekinthetjük hiányzó láncszemnek. Északkelet-Magyarország területéhez rövidebb utat is találunk észak felől. Feltehető, hogy közvetlenül észak, északkelet felől, a Tisza mellékfolyói mentén, a Kárpátok hágóin, az ősi lengyelországi úton jutottak el a hatások, a kereskedelmi csere eszközei, ill. kisebb beszivárgó népcsoportok.⁴²

A péceli kultúránál inkább feltételezhetjük a Csehországon keresztül érvényesülő kapcsolatokat, vagyis az északnyugati útvonalat. Ennek a még erősen bizonyításra szoruló feltevésnek a kapcsán érthetővé válna az a kettőség, mely a péceli kultúra és a baktalórántházi leletcsoport között hasonlóságuk ellenére is fennáll.

Az északról induló hatások az ország két területét külön-külön úton érték el, s az egyik irányból közvetetebben, a másik irányból pedig közvetlenebbül érvényesültek.

A kapcsolatok időpontja és magának a leletcsoportnak az időrendje is felületes szemléletre igen tág határok között húzható meg. A baktalórántházi leletcsoportban előforduló formák legkorábbi megjelenése a dolmen, ill. baal-

³⁵ Uo. LXIX. t. 17, 19, LXXI. t. 5.

³⁶ *Sprockhoff, E.*: i. m. 35. t. 11, 40. t. 1.

³⁷ *Sege, H.*: i. m. 43, 183.

³⁸ *Mildenberger, H.*: i. m. 41, 29. kép. 1.

³⁹ *Behrens, H.*: *Archäologische Kostbarkeiten in Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle a. d. Saale.* 13.

⁴⁰ Uo. 12.

⁴¹ *Hoernes, M.—Menghin, O.*: *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa.* Wien, 1925. 747, 1. kép.

⁴² *Pittioni* is kisebb csoportok délre húzódását említi meg az illmitzi sírlelettel kapcsolatban. I. m. 3.

bergi periódusban figyelhető meg,⁴³ s a fiatalabb folyosós sírok, Salzmünde, Nosswitz és Csehország ún. északi kerámiájának periódusán keresztül egészen a zsinedigszes kerámia és a gömbamphorák kultúrájának a feltűnéséig megtaláljuk. Abszolút számokban kifejezve Mildenberger kronológiája szerint ez 2200—1800, ill. 1700-nak felel meg.⁴⁴ Természetesen ilyen hosszú időn keresztül nem érvényesülhetett egy bizonyos leletcsoportra jellemzővé vált hatás.

A péceli kultúra abszolút kronológiájára vonatkozólag az újabb kutatások alapján bőségesebb ismeretanyaggal rendelkezünk. Kutzián Ida a bodrogkeresztúri kultúra életének végére két datálási lehetőséget említ (Trójával párhuzamosítva), mégpedig 2200/2150, ill. 2050/2000.⁴⁵ Ennek alapján a péceli kultúra virágzásának kezdete — a két szélső határt tekintve — 2200—2000 között kezdődhetett. A péceli kultúra végét — Trója V. pusztulásával párhuzamosítva — i. e. 1900-ra helyezhetjük.⁴⁶ A péceli kultúra abszolút számokban kifejezett időhatárai megfelelnek Mildenberger közép-németországi kronológiai táblázatában a baalbergi, salzmündei, a dolmen és folyosós sír fokozatoknak.⁴⁷

Ezért az időrend tisztázásánál még tovább kell mennünk. Az ózdi leletek, legalábbis ezeknek egy része, amelyeknél leginkább észrevehető az északi vonások a rézkorvégi történelmi események vizsgálata kapcsán, a fentebb említett időpontnál még későbbre helyezhetők, vagyis i. e. 1900 után. Ez már korabronzkorunk legkorábbi szakasza, amikor a zóki és a hatvani kultúra népeisége véget vet a péceli kultúra önállóságának, illetve a megmaradt részeket kiszorítja eredeti települési területéről Észak-Magyarországra és Szlovákiába.⁴⁸ Eszerint azt mondhatjuk, hogy az „északi” hatások 1900 után is érvényesülnek, még hozzá fokozottan érvényesülnek a legkésőbbi péceli jellegű leletanyagban és azt erősen színezik. A díszítésben az ék alakú bevágásokból képzett sorok ebben a késői szakaszban válnak igen gyakorivá. Ez a díszítésmód érvényesül a baktalórántházi edényeknél is, sőt a Nyírség korabronzkori leleteinek egyik fő díszítőelemévé válik.⁴⁹ Így azt hiszem, hogy nem tévedünk, ha a baktalórántházi leletek korát is a péceli kultúra legkésőbbi szakaszával párhuzamosítjuk, vagyis a korai bronzkor kezdetére tesszük, i. e. 1900 utánra. Így bár Mildenberger a salzmündei csoport korát i. e. 2100—1900-ban álla-

⁴³ Mildenberger, G.: Studien zum mitteldeutschen Neolithikum. Leipzig, 1953. 82—83. A Trichterbecher kultúra kialakulásával kapcsolatban a leletek előzményét a Duna-vidéken, sőt még messzebb, délebbre keresi. Ezzel az elsődleges délről északra irányuló hatással nem foglalkozom dolgozatom keretében. Azt azonban a dolgozatban is hangsúlyozom, hogy a baktalórántházi leletek helyi előzménye nem állapítható meg, a leletcsoport egészében északi jegyeket visel. Így az északon érvényesülő déli hatások a tárgyalt időszakban már erős módosuláson mentek keresztül, vagyis a baktalórántházi leleteknél teljesen elmosódtak.

⁴⁴ Uo. 92, kronológiai táblázat.

⁴⁵ B. Kutzián I.: Über südliche Beziehungen der ungarischen Hochkupferzeit. Acta Arch. Hung. IX. (1958) 184.

⁴⁶ Ennek az időpontnak a megállapításánál Mellaart, J.: The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean. AJA 62 (1958) 9—35. című cikkére hivatkozom, ahol ő a hettita vándorláshoz köti Trója V. és a vele kapcsolatos anatóliai és balkáni kultúrák pusztulását a fent idézett időpontban.

⁴⁷ Mildenberger, G.: Studien.....92. kronológiai táblázat.

⁴⁸ Kalicz N.: Über die Frage der befestigten Siedlungen in Nord- und Ostungarn bis zum Beginn der Bronzezeit. Annales Univ. Scient. Bud. de Rol. Eötvös. Sectio Historica. Tom. II. 1960. 258.

⁴⁹ Szerző összegyűjtött leletanyagában, közöletlen.

pítja meg,⁵⁰ valószínű, hogy valamivel lejjebb kell hoznunk 1900 utánra is. Ugyanis a salzmündei csoportban, amellyel a baktalórántházi leleteknek sok közös vonása van, olyan kaeca alakú aszkosz-edény jelenik meg, amelyeneket hazánkban kizárólag a péceli kultúrát lezáró Vučedól-zóki kultúrában találunk, vagyis egy időben az ózdi és baktalórántházi leletekkel. Ugyanakkor a kisállat-plasztika, mely a salzmündei csoportnál és Ózdon egyaránt előfordul, összefüggésbe hozható a hatvani kultúra kisállat-plasztikájával. Így Salzmünde, Ózd, Baktalórántháza, Hatvan egyidejűségét állapíthatjuk meg. Természetesen a salzmündei egyidejűség a csoportnak csak a késői szakaszára vonatkozhat, mint ahogy az ózdi leletek egy jó része is a péceli kultúra késői típusait képviseli. A hatvani kultúrával, ill. ennek korai szakaszával megfigyelt egyidejűség már azért sem lehet meglepő, mert a Trichterbecher kultúra hatása ennél is észlelhető.⁵¹

Szólnunk kell még a hamvasztás szokásáról. A baktalórántházi sír, mint láttuk, valószínűleg hamvasztásos, magányos temetkezést tartalmazott. Ez hazánkban a bronzkor kezdetén nem meglepő. Az „északi-kör” kultúrcsoportjainál azonban a hamvasztás nem volt szokásos. Hazánkban a hamvasztás a péceli kultúrában jelenik meg először, eltekintve a bodrogkeresztúri kultúrán belül egy szórványos adattól.⁵² Eredete egyelőre bizonytalan, de a kultúra késői szakaszára válik általánosan jellemzővé, így az ózdi leletekkel egy időben. Sajnos még azt sem tudjuk, hogy a péceli kultúra mely időszakába nyúlik vissza a hamvasztás kezdete. Azt azonban bizonyossággal mondhatjuk, hogy a péceli kultúra és a baktalórántházi leletcsoport hamvasztásának szokása a legszorosabb összefüggésben állott egymással, s itt a helyi péceli etnikum sajátos, hatalmas mértékben kibontakozó új szokása érvényesült. Ez a közössé vált szokás erősebben kapcsolja össze a két leletcsoportot, mint az edények díszítésében megnyilvánuló rokonvonások. Így a baktalórántházi leletcsoportnál is a közvetlenül érvényesülő északi vonások helyi alapokra rakódtak.

Az eddigiek összegezéséül a következőket állapíthatjuk meg:

a baktalórántházi sírleletet és az ezzel összefüggő egyéb leleteket a nagy-kiterjedésű Trichterbecher kultúra közvetlenül érvényesülő hatásának tekinthetjük;

a baktalórántházi leletek időrendjét a hazai legkorábbi bronzkorban állapíthatjuk meg, vagyis a Trichterbecher kultúra késői, esetleg végső szakaszával, Kelet-Magyarországon pedig a péceli kultúra végső, a hatvani kultúra, továbbá az itteni zóki kerámia kezdő szakaszával egyidőben.

Ez az időszak messzeható történelmi események következtében szinte csomópontja a különböző irányú hatások érvényesülésének. Ennek részletes vizsgálata azonban túlesik a dolgozat keretein.

Kalicz Nándor

⁵⁰ *Mildenberger, G.*: Studien.....92. kronológiai táblázat.

⁵¹ A hatvani kultúra anyagának nagy része közöletlen, így az ilyen jellegű edények is. Talán összefüggésbe hozhatjuk ezzel a *Tompa F.*: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. 24/25. BRGK. 1937. 30. t. 12—13. képen bemutatott edényeket.

⁵² *Patay P.*: Rézkori temető leletei Jászladányból. Arch. Ért. 1944—45. 8, 19.